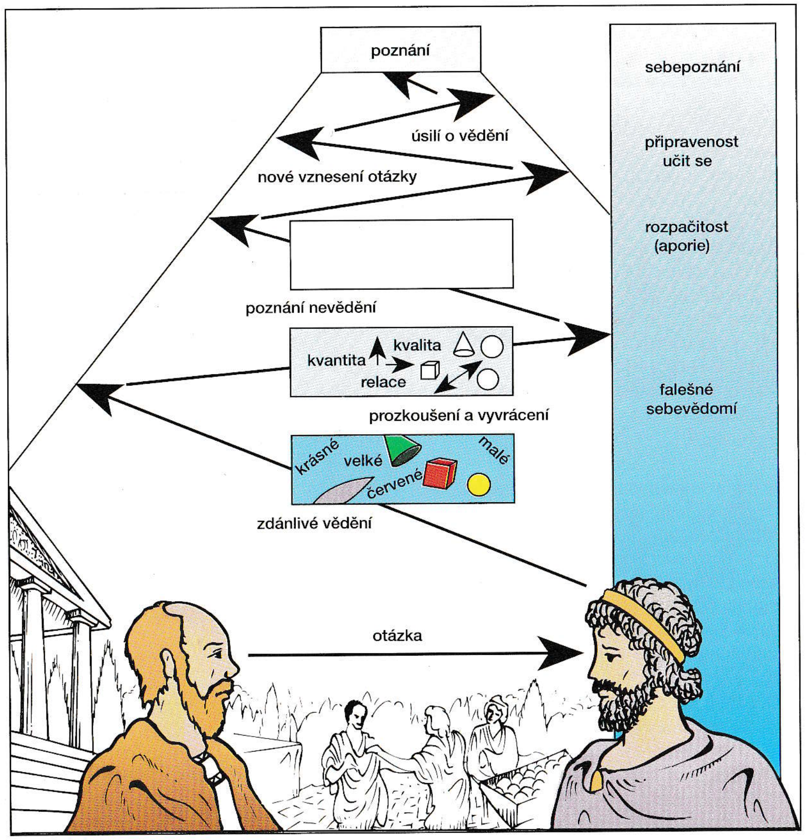

A Sókratovský elenchos

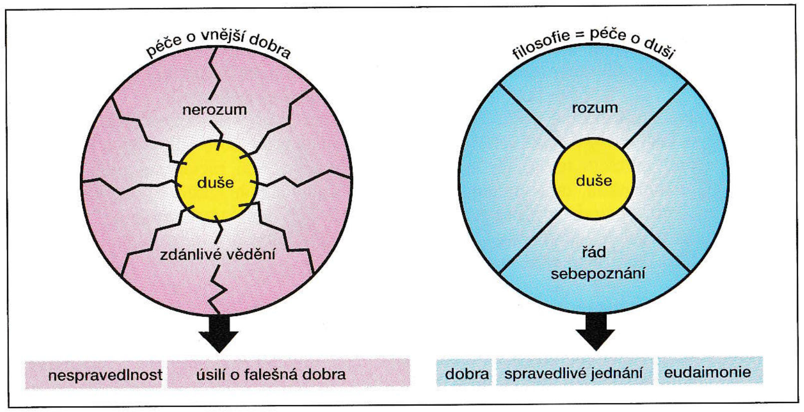

B Duše a rozum

Sókratés z Athén (asi 470–399 př. n. l.) zahajuje klasické období řecké filosofie a platí za zakladatele

autonomní filosofické *etiky*.

Nejdůležitějším zdrojem našich poznatků o jeho nauce jsou dialogy jeho žáka PLATÓNA. Ty ho ukazují jako člověka, jehož hlavním zájmem je podrobit své spoluobčany zkoušce neúnavnými rozhovory a pobídnout je ke spravedlivému životu. Nepřátelství, která se takto zrodila, vedou v roce 399 k procesu za urážku bohů a kažení mládeže, jenž končí odsouzením k smrti otravou jedem.

V centru jeho filosofie stojí otázka po **dobru** (agathon) a **ctnosti** (areté). Za podnět označuje SÓKRATÉS v *Obraně* nápis na delfské věštírně:

„Poznej sebe sama."

Ten přijímá jako výzvu prověřit lidské vědění a stanovit dobro, které člověku přísluší. V řeckém pojetí označuje areté *schopnost*, která věci náleží co do její podstaty. U člověka spočívá v božské a rozumné části jeho samého – v **duši**.

Dobrem je tedy specifická areté (schopnost) lidské duše; poznat ji a dosáhnout jí představuje nejpodstatnější ze všech úkolů.

SÓKRATÉS nyní při styku se svými spoluobčany zjišťuje, že sice všichni věří, že se vyznají v dobru a ctnostech, ale ve skutečnosti jsou lapeni ve *zdánlivém vědění*, které v přísné zkoušce skrze **logos** (rozum) v rozhovoru neobstojí. K dosažení jistějšího poznání rozvíjí určitou *metodu*, totiž

elenchický postup.

SÓKRATÉS prozkušujícím tázáním otřásá zdánlivým věděním druhého až do chvíle, kdy tento dospěje k náhledu, že nic neví. Takto vzniklá bezvýchodnost *(aporie)* je bodem zvratu, jímž počínaje může v *rozhovoru* na základě racionálního společenství započít hledání pravého náhledu. Vědění, které SÓKRATÉS hledá, je vědění

praktické, jehož obsahem je poznání dobra a zla; je zajištěno kritickým prověřením a směřuje k náležitému využití v praxi.

V tomto postupu se přitom odehrává postup od jednotlivého k obecnému, který pojímá to, co je na zkoumaném pojmu *podstatné*. SÓKRATOVI partneři v rozhovoru lpí na mnohosti jevů a na otázku po ctnosti jsou schopni odpovědět jen příklady, ne však určením podstaty. ARISTOTELÉS proto píše:

„SÓKRATOVI lze právem přisoudit dvojí, totiž důkaz přes navádění ze zkušenosti a vytváření obecných pojmů."

SÓKRATŮV postup se opírá o důvěru v logos, jehož niterná zákonitost přivádí v rozumném rozhovoru na světlo pravý náhled.

Proto „v sobě nebudu naslouchat ničemu jinému než logu, který se mi při zkoumání ukáže jako nejlepší".

Snaha o filosofické nahlédnutí do podstaty ctností pro SÓKRATA znamená *„péči (epimeleia) o duši"* v nejširším smyslu. Ze stavu duše vychází dobrost celého člověka, neboť ona je tím, co o vše dbá a o co třeba při všem pečovat. Duše splňuje areté, která jí náleží, tehdy, když v ní vládne pochopení a rozum. Pokud ale převažuje nevědění, mate se duše svým účelem a propadá špatnosti. Teprve z duše pocházejí všechna ostatní lidská dobra a také *blaženost* (eudaimonia), spočívající v řádu a harmonii.

Na pozadí této myšlenky je také nutno chápat SÓKRATOVU větu:

„Nikdo dobrovolně (vědoucně) nečiní zlo."

Každé špatné jednání totiž pramení z neznalosti dobra a zla. Vědoucí je ovšem dobrý.

Většina lidí se ale mýlí ohledně toho, co je v životě podstatné:

„...což se nestydíš, že se staráš o co největší bohatství a slávu a vliv, zatímco o vědění a pravdu a svou duši, aby byla co nejlepší, se nestaráš a nepřemýšlíš o tom?"

SÓKRATÉS svou filosofii chápe jako **maieutiku** (babické umění). Chce totiž pouze napomáhat při náhledu a sebepoznání, jichž se každý musí dobrat sám a nikomu je nelze dát zvenčí.

SÓKRATÉS ideálním způsobem uvedl ve skutečnost jednotu myšlení a jednání. Přitom mu pomáhal vnitřní hlas, *„daimonion"*, který vedl jeho skutky a představoval pro něj znamení božské povahy duše.

Ze SÓKRATOVA pojetí filosofie vyplývá, že nezaložil žádnou školu. Odvolávají se na něj však dva protikladné proudy:

Kyrenaikové rozvíjejí nauku o eudaimonii v hédonismus, jenž maximou jednání činí slast (ARISTIPPOS).

Kynikové ženou do krajnosti sókratovské opovržení vším hmotným (DIOGENÉS ZE SINÓPY žil v sudu).